

ROSER DE TOT L'ANY, CRUÏLLA EN LA PRODUCCIÓ POÈTICA I PERIODÍSTICA DE JACINT VERDAGUER I BANC DE PROVES D'UN NOU IDEARI

M. Carme BERNAL i CREUS

Roser de tot l'any i l'ús social de la llengua literària

La darrera setmana de l'any 1893, i adaptat al calendari de 1894, va sortir publicat el llibre *Roser de tot l'any. Dietari de pensaments religiosos*. Jacint Verdaguer feia realitat el desig de convertir en volum els 365 poemes que al llarg de 1893 havia anat publicant a *La Veu de Catalunya*, repartits en blocs setmanals de set i amb una regularitat absoluta que ni tan sols l'aïllament a la Gleva aconseguí de trencar. En ocasió de l'anterior Col·loqui Verdaguer¹ foren exposades les raons per les quals era important d'incloure aquest poeta i redactor eficaç entre els capdavanters de la periodística moderna. No és, doncs, ara el moment de tomar a entrar en aquestes consideracions. En canvi, seria oportú d'analitzar breument les causes que situen aquest dietari poètic com un exemple de periodisme de secció fixa i de qualitat, l'altra cara d'un altre periodisme, també de secció fixa, que aconseguia efectes sorprenents, és a dir, el que es publicava des de la premsa de política vermella i satírica.

El professor Josep Fontana, en un excel·lent treball publicat dins *Història de la cultura catalana entre 1860-1890* (vol. V)² fa al·lusió a una «altra» literatura en llengua catalana, de caràcter popular, diferent de la que aleshores es conreava en els Jocs Florals, que experimentà una forta empenta a partir de 1860. Aquesta literatura, menyspreada en principi pels poetes cultes, aconseguí una sòlida implantació en la societat a través del teatre popular i també a través del principal mitjà de comunicació de masses de l'època: la premsa periòdica. Aquesta literatura contribuï a assegurar la pervivència i l'expansió de la llengua catalana i a enfortir el gust per la lectura en un sentit ampli i en l'accepció més moderna del mot, és a dir, a partir de periòdics, reculls de poemes satírics i edicions molt assequibles de peces de teatre que rebien diversos noms: humorada, gatada, disbarat còmic... Aquestes lectures tingueren una gran part de responsabilitat en la difusió del sentiment antireligiós i de les idees laiques modernes, expressades en forma d'humorisme flosdific i urbà i plenes de mordacitat i moralisme. En la tasca de recuperació de la llengua hi inter-

1. Vegeu-ne les actes a *Anuari Verdaguer 1991*. Vic: Eumo Editorial/Ajuntament de Barcelona, 1992.

2. Josep FONTANA. «L'altra Renaixença: 1860 i la represa d'una cultura nacional catalana», dins (DD.AA.) *Història de la cultura catalana. Naturalisme, positivisme i catalanisme (1860-1890)*. Barcelona: Edicions 62, 1994.

vingueren, d'una manera decisiva, escriptors populars, i no tan sols els qui, com Pitarra, s'amotllaren de primer al populisme i més tard, i en una mena de solució eclèctica, a les convencions dels Jocs Florals, sinó també aquells altres com Albert Llanas, Rossend Arús, Angelon, i encara els més menors, com ara Josep M. Codoïosa i Juli Francesc Guibernau (C. Gumà).³ I no és broma: aquest últim, Guibernau, fou un dels autors populars més venut del segle XIX; editava amb una gran regularitat reculls de pensaments i aforismes filosòficomorals de caire laic, poesies narratives, gatades, en les edicions d'Innocenci López de la Llibreria Espanyola, després d'haver-los publicat en seccions fixes al llarg de l'any a *La Campana de Gràcia* i a *L'Esquella de la Torratxa*.

El català servia per a la paròdia de la cultura patrícia, per a la degradació còmica dels esdeveniments polítics i religiosos, per a la reducció subversiva a les coordenades comunes de la naturalesa humana de tot allò cultural, religiós i filosòfic i que era presentat pels pròcers com a superior; era útil per a la denúncia de les condicions socials de vida.⁴ Amb procediments humorístics basats en epigrames, sonets, xarades o sentències s'aconseguien uns efectes en els lectors segurament eficaços. Podríem dir que els autors d'aquest tipus de literatura periodística feien evident que la nostra llengua era vàlida per a qualsevol propòsit. Conscients de la transcendència de l'ús social de la llengua en els mitjans de comunicació de l'època, utilitzaven aquest instrument amb una doble finalitat: fer país, divulgant-ne l'ús entre tots els sectors de la societat, i posar-lo al servei d'unes determinades tendències sociopolítiques.

El punt neuràlgic de la discussió sobre els models de llengua residia en trobar la síntesi entre el dels Jocs Florals o dels poetes més o menys cultes i el dels escriptors populars. Josep Roca i Roca i P. K. eren dos noms per a un mateix personatge, segons que a *La Campana de Gràcia* hi utilitzés el model culte o el popular; també és veritat que Frederic Soler passà del populisme al refinament en guanyar els Jocs Florals. Però la metamorfosi no era una solució. La difusió de la literatura popular a través del «català que ara es parla» fou, com hem vist, una realitat contundent i no gens menyspreable; ara bé, l'extensió dels Jocs Florals per la geografia catalana contribuï a donar l'oportunitat de conrear una llengua que volia ser la literària. De fet, en aquesta discussió ningú no podia ignorar que calia un model de llengua unificat i vàlid, i que calia trencar amb l'anarquia regnant. La síntesi o l'avenç cap a la unificació hauria d'arribar probablement amb autors que reunissin els dos requisits: la qualitat literària i la capacitat d'arribar a un públic ampli. Aquest era el repte guanyat per Jacint Verdaguer i també per Àngel Guimerà.

3. Aquests darrers autors foren redactors de *La Campana de Gràcia*, *La Gramalla* i *L'Esquella de la Torratxa*. Tots dos aplegaven en format volum poemes que havien publicat a la premsa i peces curtes de teatre popular. Eren periodistes i escriptors d'ofici molt coneguts. Juli Francesc Guibernau signava amb el pseudònim de C. Gumà i disposava, el 1893, d'una secció fixa de tipus satíric a *La Campana de Gràcia*.

4. Juli Francesc GUIBERNAU publicà, el 1894, una paròdia de la peregrinació obrera a Roma potenciada pels sectors religiosos tradicionals i pel marquès de Comillas: *Pelegrins a Roma. Viatge bufo-tràgic en vers*. En una altra obra, *Mil un pensaments, recull de màximes* (1885), Guibernau parodia les bosses de pobresa de la Barcelona coetània tot dient: «Si tot-hom fos pobre, tindria d'abolir-se'l demanar caritat.»

L'emissió setmanal, al llarg de 1893, d'un dietari de versos confessionals, de formes breus i acostades a la poesia popular (corrandes, *ritornellos*, petits poemes arromançats narratius...) i amb un cos de llengua alta, representà alguna cosa més que la divulgació de meditacions per a ús dels lectors creients i gent d'església de *La Veu de Catalunya*. Amb *Roser de tot l'any* s'havia creat l'altra versió del poema periodístic de secció fixa, no eren els epigrames «irreverents», que amb tanta facilitat apareixien a la premsa satírica, sinó que tenien un contingut religiós i cristià. Poemes com «La menta traidora / floreix i no grana / tan enganyadora / com la glòria humana.» oferien una simplicitat increïble; la miniaturització permetia concentrar-se en el concepte filosòfic fruit de l'experiència del poeta, i la breu extensió permetia una memorització ràpida de cadascun dels versos.

Quan Jaume Collell demanà intervencionisme periodístic des dels sectors catòlics per tal de fer front comú contra l'orientació donada a la modernització literària, ideològica i científica per Almirall i els seus afins, ho va fer apel·lant la manera d'escriure, dient que «extranger és i escarnidor de son poble lo qui escriu en la materna llengua, a mal ús mai avesada, obres d'impúdica obscenitat o frívola lleugeresa, que sols tenen la sentida de fumós cafè. Es hora de pensar sèriament a oposar al mal una activa propaganda del bé, en la forma que més bonament se puga». Collell era, segons que vaig poder consignar a la tesi de llicenciatura, darrere del projecte de *Roser de tot l'any. Dietari de pensaments religiosos*.⁵ La difusió a la premsa d'un model d'adaptació de la llengua literària en vers a les lleis del dia a dia de la periodística era una nova fórmula que responia a un objectiu: apujar el nivell de la relació entre llengua i usuari.

Roser de tot l'any: un devocionari «ad usum»

L'altre punt que voldria sotmetre a consideració és la hipòtesi segons la qual *Roser de tot l'any* fou, a banda d'un projecte d'intervenció apostòlica i literària dels sectors de la Renaixença identificats amb el catalanisme conservador, un veritable banc de proves on Verdaguer hi assajà bona part de la producció posterior i on hi trobà les línies d'un nou ideari poètic.

A partir de 1890 les idees del món modern, democratismes, revolució i federalisme, han estat assumides pels ciutadans. La Catalunya industrial urbana i de l'interior comença a plantejar conflictes amb l'entrada dels corrents moderns (anarquisme, marxisme, positivisme i científisme), que intenten de donar explicacions racionals als fenòmens socials i a la lluita de classes. I aquests corrents són àmpliament difosos i divulgats en lletra impresa per tipògrafs lletrats. L'evolució del pensament anarquista fa demandes concretes a la societat (a intel·lectuals, científics i escriptors) perquè col·laborin en el projecte de revolució social; d'altra banda, els conflictes polítics es radicalitzen fins a adoptar la forma d'atemptat. En definitiva, modernitat i tradició fan que coexisteixin Jocs Florals, Exposició Universal, textos doctrinals, celebracions de mil·lenaris, ferrocarril, sindicalisme, vagues i terroris-

5. M. Carme BERNAL CREUS. *Gestació de «Roser de tot l'any. Dietari de pensaments religiosos»*, de Jacint Verdaguer. Tesi de llicenciatura. Universitat de Barcelona, setembre 1993.

me. En aquesta confluència, però, s'hi veuen marcades dues visions essencialitzades per la idea de progrés, d'una banda, i de tradició, per l'altra. En una nova i moderna concepció del catalanisme, ningú no dubta que és necessari fer país des de tots els àmbits i des de totes les tendències.

Així doncs, dins d'aquest projecte modern, l'acció dels sectors catòlics va encaminada a adaptar-se als nous temps des de totes les plataformes d'actuació. Un primer pas consisteix a acceptar l'autonomia de la societat civil i sobretot la idea que els ciutadans no poden ser única i exclusivament regits per les lleis de la tradició cristiana. L'acció de la pastoral catalana de finals de segle té ara més sentit que mai i el camp d'acció sobre les consciències ha de trobar camins eficaços, espais de poder que contrarestin la força de la societat laica i civil. És un fenomen europeu: l'Església necessita trobar instruments per actuar com una autèntica democràcia cristiana que accepta totes les regles del joc parlamentari. Algunes de les plataformes d'activitat a través de les quals l'Església de la darrera part del segle XIX intentava dur a terme el seu programa d'acció religiosa i catalanista foren les predicacions en català, la premsa conservadora i la impressió i edició de fulls volants, de devocionaris i llibres de pietat.

Si *Roser de tot l'any* fou concebut, com diu Josep Tarré,⁶ en part com a devocionari per a fidels cristians lectors de *La Veu de Catalunya* i com a manual de meditació i col·lecció de pensaments en la forma de dietari poètic, és cosa que més endavant ja veurem. En principi seria bo d'analitzar les línies generals d'aquests manuals de pietat.

Els devocionaris, llibrets petits i manejables per a ús pràctic dels fidels, tenien una funció ben definida, tal com s'especifica en un llibre de pietat que duu per títol «*Maximes escollides d'entre les obres de Sant Francesc de Sales: una per a cada dia de l'any*», i que data de 1845: «als que per los seus empleus, ocupacions o treballs necessitan viure en lo sigle. Las breus sentencias que contenen te recordaran unas veritats eternas, que ab la sua meditació y practica, te guiaran per lo camí de la perfecció».⁷ Fins al segle XIII el llibre més usat per a les pràctiques dels fidels cristians fou el *Saltiri*. No gaire més endavant, i per influència de les ordes mendicants (franciscans i dominicans), es va estendre l'ús del *Llibre d'hores*, entès com una part separada del *Saltiri* i concebut com a recull d'oficis i pregàries per a ús dels llecs. El contingut del *Llibre d'hores* era ben precís: un calendari litúrgic, l'ofici parve de la Verge, l'ofici de difunts, les lletanies i els salms; solia contenir també la successió de festes de l'any cristià. El *Llibre d'hores* tenia dues característiques especials i molt importants per als devocionaris del futur: llibertat de composició i independència respecte al cicle litúrgic. No hi havia, com en l'antic *Saltiri*, cap control per part de l'Església; l'editor, tot i manllevar una part dels elements al breuari eclesiàstic, els disposava com li semblava bé i hi afegia pregàries de la seva invenció, atès que els usuaris havien de fer-ne un ús lliure adaptat a les seves necessitats i segons les devocions particulars. La invenció de la impremta facilità la difusió de devocionaris que tingueren ja com a principal distinció, cap a la fi del se-

6. Josep TARRÉ. «El «Roser de tot l'any» i les «Eucarístiques» de Mn. Cinto Verdaguer.» dins *Separata de Collectanae E. Serra Buixó «Analecta Sacra Tarraconensia»*. Barcelona: Balmesiana, Biblioteca Balmes, 1955.

7. No hi ha autor explícit. Impreses a Vic, Llibreria Ignasi Valls, 1845.

gle XVI, una part didàctica o doctrinal per influència de la Contrareforma. Al segle XVII abunden els devocionaris que contenen pràctiques devotes de caràcter popular (novenes, rellotges de Passió, viacrucis, oracions als sants i a la Mare de déu, el Sant Rosari,...). Al segle XVII fou editat en català *Foment de la pietat i devoció cristiana*, de Josep Llord (1693).

Al segle XIX, i en llengua catalana, foren editats els devocionaris següents: *Regles de vida*, de Simó Salamó i Melchor Gelabert (1802); *Exercici del cristià* (1833), de l'escriptor eclesiàstic Josep Ullastre (aquest llibret gaudí d'un gran èxit durant la primera meitat del segle, per bé que la primera edició data de 1762); *Camí dret i segur per arribar al cel* (1843), d'Antoni Maria Claret (amb moltes reedicions posteriors), que nodrí la pietat catalana de la meitat del segle XIX i àdhuc exercí influència en alguns poemes de Jacint Verdaguer, com ha pogut provar J. M. Solà i Camps;⁸ *Maximas escullidas de entre las obras de Sant Francisco de Sales, distribuhidas per cada dia de l'any*, sense autor explícit, impreses a Vic a la Llibreria d'Ignasi Valls (1845); i finalment *Lo català devot* (1900), de Tomas d'A. Rigualt.

Exercici del cristià, de Josep Ullastre fou molt popular durant la primera meitat del segle XIX, per aquest motiu se'n van fer importants reedicions. Conté nombroses oracions per encomanar-se a Déu, un calendari dels mesos i una taula del'any. Aquest manualet, editat a Girona,⁹ amb coberta de pell i tanca, inclou la suma de meditacions espirituals i d'oracions que ha de practicar un bon cristià al llarg dels dies de la setmana; inclou també consells i ensenyances per oir bé la missa i practicar amb correcció els sagraments de l'eucaristia i la confessió. Pel que fa a les devocions populars, conté el Viacrucis i el Rosari. Inclou alguns resos de les hores canòniques seguint el calendari romà, salms penitencials i exercicis per fer examen de consciència. Cal ressaltar la claredat expressiva del text escrit, per bé que hi ha iteracions, així com també cal fer esment del caràcter útil i funcional de la tipografia.

Les Regles de Vida, de Simó Salamó (1802), conté els exercicis de cada dia (actes de fe, de gràcia, d'ofertament, d'amor, ...) que els cristians poden practicar; també s'hi inclou una fórmula de meditació davant diferents situacions: la mort, el pecat, la pèrdua de temps. En la segona part del petit manual, s'hi consignen alguns elements de meditació sobre la Passió de Crist i s'hi afegeix la devoció popular del rellotge de Passió amb les pregàries adients per a les catorze creus. El llenguatge és senzill i funcional propi de la literatura religiosa popular:

8. Vegeu Josep M. SOLÀ i CAMPS. «Una poesia de Verdaguer inspirada en un text de Sant Antoni M. Claret», dins *Àlbum del XXXIII Aplec de Matagalls*, 1982.

9. La data de la primera edició d'aquest devocionari és molt més antiga: 1762. Fou imprès a Girona per Narcís Oliba.

Jaculatòria

«O bon Jesús, Redemptor de la meua ànima! Vos qui sou lo camí, la veritat, la vida i lo jutge, sobirà de tots los homes, voleu ser judicat i condemnat a perdre la vida.

O en quantas penas vos empenya vostre amor o bon Jesús.»

*Camí dret i segur per arribar al cel*¹⁰ d'Antoni M. Claret és el devocionari més complet en la llengua catalana del moment. Imprès amb paper de bona qualitat, conté també il·lustracions. Darrere s'hi amaga un autor pragmàtic que fins i tot té cura de comptabilitzar el nombre total d'indulgències que suposa dir una màxima, resar una oració o fer una bona acció. Com a devocionari, a part de les indicacions espirituals que ha de seguir el cristià per a cada dia de la setmana, cal destacar-ne el sentit pedagògic. En efecte, Antoni M. Claret vol tenir un paper molt més intervencionista en la vida del cristià; per aquest motiu no es limita a consignar els resos i meditacions, sinó que estructura el temps en un sentit total: dies, parts del dia (llevar-se, començar a treballar...), màximes per a cada dia del més, taula de festes mòbils i oracions a la Verge seguint les hores canòniques. Aquest petit manual vol penetrar a fons en la vida quotidiana dels fidels des de tots els àmbits; per això no escatima consells per a portar l'escapulari, indicacions per fer mortificacions, normes i deures dels membres de la família, exemples on poder emmirallar-se («un minyó que morí sense confessar») i remeis per curar l'odi o el rancor. Dóna molta importància a l'ús de les màximes: «Breu patir i etern gosar», «Tot és vanitat fora lo amar Déu».

Maximas escullides de entre las obras de Sant Francisco de Sales,¹¹ conté 365 sentències molt breus: «Tot lo que no serveix per la eternitat, no pot ser sinó vanitat» (1 de gener); «Tot quant presenta lo mon á nostres ulls com á gran, es il·lusió i mentida» (30 de maig). En conjunt aquestes màximes comprenen consells cristians, normes de bons comportaments, moments de la vida de Jesús, perills de la vida materialista i no cristiana. Proposen als fidels una regla de vida austera basada en el rebuig de tot el que podria comportar plaer material. El format és, com gairebé tots els devocionaris que hem comentat, de mides molt reduïdes. El llenguatge, desproveït de farciments innecessaris, és intensiu i lacònic.

Els devocionaris del segle XIX¹² són manuals d'ús i, per tant, han de ser de mides de butxaca, manejables i resistents; la tipografia hi juga un gran paper, atès que

10. Antoni M. CLARET. *Camí dret i segur per arribar al cel*. Vic: Impremta Josep Trullas, 1850.

11. El títol sencer i les referències són els següents: *Maximas escullides entre las obras de Sant Francisco de Sales i distribuidas per cada dia del any per un sacerdot francès, y novament traduïdas al idioma català per major comoditat y profit dels fidels catòlics*. Vic: Impremta Ignasi Valls, 1845.

12. M'he abstingut de consignar tots els devocionaris en llengua castellana, atesa la gran quantitat i tenint en compte les característiques d'aquesta comunicació.

l'usuari ha de poder localitzar d'una manera àgil la part que busca. Quant al contingut, hi trobem una gran varietat i diversitat, segons l'enfocament que hi vulgui donar l'autor o l'editor. Escau de dir aquí que els promotors de devocionaris imaginien un destinatari immers en les característiques del segle: ocupat, amb poc temps i amb uns costums regulars, però igualment lliure d'escollir i d'utilitzar el llibre com li plagui segons els seus costums religiosos: «Perqué en un petit llibre trobia cada hu lo que desitja per lo esmero de sa particular devoció y encara que totes [es refereix a les devocions i oracions] són dignes de recomendació, no essent fácil á tots lo abraçar-las totes, podia elegir aquellas a las quals tinga més especial afició». ¹³ Aquest receptor pot provenir de totes les classes socials; en aquest sentit els devocionaris es declaren interclassistes: «Molt útil als pobres i al menut poble y molt saludable als richs i a las personas il·luminades», diuen Simó Salamó i Melchor Gelabert. ¹⁴

Quant a la forma, en la confecció de devocionaris no hi ha excessives restriccions a part de les pròpies d'un manuals de síntesi, és a dir, les que imposa el format i la brevetat del contingut. No hi ha cap tipus de pretensió estilística; els autors, eclesiàstics o impressors, adapten els mots a un tipus de llenguatge propi del registre del món religiós, de la predicació o de l'oració: reiteracions en les oracions i jaculatories, contundència en les sentències, que prenen el valor de veritat absoluta, i un llenguatge planer, de vegades amb exemples de comportament, proverbis, consells, prohibicions i normes que han de complir els fidels. És comú a tots els devocionaris, però especialment destacable en el cas del d'Antoni M. Claret, el to pedagògic del llenguatge que conté una clara intenció didàctica. En efecte, els devocionaris eren veritables guies de comportament ideològic i religiós, per tant, s'hi esqueia l'exhortació, la prohibició, la recomanació o la desqualificació.

No s'ha pogut trobar en aquesta petita recerca cap devocionari que s'apartés dels canons que ja hem tractat, és a dir, que es proposés cotes estilístiques més altes o que fos un manual de referència per la bellesa del seu llenguatge. A finals del segle XIX, la preocupació de la pastoral, amb Torras i Bages al capdavant, se centrava a renovar el contingut dels devocionaris per tal com l'Església establia amb freqüència noves devocions i per tal com la societat moderna exigia nous enfocaments en l'ús de les pràctiques religioses. Per a aquesta labor es comptava amb Jacint Verdaguer. Així, en una carta de Torras i Bages adreçada al poeta, (10 de gener de 1894), aquest teòric del catalanisme catòlic, en nom d'una comissió nomenada per la Unió Catalanista i a objecte de fomentar la publicació de fulls volants i llibres pietosos en llengua catalana, expressa: «Qui ho pot fer més bé que V.? Alguna cosa nova, amb la forma de V. anirà molt bé. També parlarem –es refereix a la reunió d'aquesta comissió– de la conveniència de publicar un Devocionari en llengua catalana, i el nom de Vostè vingué a la boca de tothom [...] escrivint un llibre amb què els catalans es puguen encomanar a Déu». ¹⁵

L'obra verdagueriana no donà mai cap devocionari en el sentit estricte del mot. Aquesta tasca suggerida per Torras i Bages la duria a terme Tomàs d'Aquino Rigault

13. Josep ULLASTRE. *op. cit.*

14. *Op. cit.*

15. Josep TORRAS i BAGES. *Biografia*. Obres Completes, vol. VII, Barcelona: Biblioteca Balmes, 1935, p. 39.

quí, el 1900, publicaria *El català devot*,¹⁶ un devocionari ben ortodox on l'autor declara que ha complert amb la Unió Catalanista que encomanà a una comissió la proposta de publicació de llibres de devoció. En la data de la carta que hem citat *Roser de tot l'any* ja havia estat publicat, en format premsa i en format volum, i l'il·lustre teòric del catalanisme n'estava al corrent, si tenim en compte l'elogi que en féu: «Son llibres —es refereix a *Roser* i a *La fugida a Egipte*, que van sortir publicats al mateix temps— que consolant l'esperit, y dech dirli que á mon parer estos dos llibres manifestan un sentit intern i artistic superior als anteriors. La mina d'hont vé l'aygua es mes fonda».¹⁷ El contingut de la carta suggereix que la consideració d'obra poètica s'imposava per damunt de la utilitat que pogués tenir com a manual de devocions. Molts elements propis del manuals de pietat que contenia *Roser* quedaven diluïts, sembla, pel valor poètic del llibre. I, doncs, de quina mena de manual es tractava? Tenia aquest llibre, com a projecte pactat amb Jaume Collell, alguna vinculació amb els programes d'acció de l'església catalana de final de segle?

Un cop d'ull a la recepció del dietari potser ens podrà orientar. *La Vanguardia* (8 de gener) destaca el caràcter «d'oracions» dels poemes, que per als no creients podien tenir la qualitat de la bellesa; la *Revista popular* (4 de gener) en destaca el caràcter religiós i la utilitat com a «manual de meditacions», on la poesia no és més que un mitjà d'expressió que pot arribar a destorbar l'ús de la pràctica. La majoria de les crítiques, àdhuc la de *L'Esquella de la Torratxa*, ressaltaven el caràcter de «nota mística», de «poesia acendrada de misticisme» —relacionada amb els *Idil·lis*— i de poesia que contenia pensaments religiosos. No entrem ara a considerar les valoracions del moltes publicacions sobre una «manca d'inspiració del poeta». Caldria reproduir els mots de la revista provençal *L'Aioli* (4 de febrer): «Es cosa dolça, espontània i pura com la poesia de Sant Francesc, i és florida i flayrosa com aquelles llegendes y pregaries del poble que s'aprenien en altre temps de pares a fills».

En la correspondència amb Jaume Collell, Jacint Verdaguer no encerta tampoc a trobar el nom correcte al seu nou treball. Li costa d'inventar un nom escaient per a uns pensaments religiosos esgrunats en uns poemes molt breus que a *Flors del Calvari* anomena « poesies de poques posades »:

«Estimat Jaume:

Quin nom donarem a mon nou llibret? *Floretes de (per) tot l'any*.

Dietari (Annuari) místich. Breviari d'amor dedicat als amants de Jesús y Maria, Breviari del amor de Jesús, Guspíres?

Gayre be totes les notes son místiques; algunes son dedicades a la festa ó sant del dia. Les de maig a Maria, les de Juny al S. Cor.

Responme aviat, si no vens, puig n'han de sortir ja diumenge.

Saludo a tots los teus y á l'Agnetta y us desitjo la gracia del bon Jesús.»¹⁸

16. Tomàs d'Aquino RIGUALT. *Lo català devot. Manual devocionari*. Barcelona: La Formiga d'Or, 1900.

17. *Epistolari* de Jacint Verdaguer. Vol. VIII. Barcelona: Editorial Barcino, 1984; carta datada a 10 de gener de 1894. La coneixença per part de Torras i Bages de les obres de Verdaguer era exhaustiva atès que n'era el censor nomenat per la diòcesi de Barcelona. En el cas de *Roser de tot l'any*, sembla que també li fou confiada aquesta comesa.

18. *Epistolari* Jacint VERDAGUER. Vol. VIII, carta 96, desembre 1892.

Caldria situar *Roser de tot l'any* com un llibre que cavalca entre un devocionari «ad usum» i un breviari per a ús de clergues. Com a manual de devocions conté algunes de les fórmules extremes de les característiques dels devocionaris que ja hem comentat (màximes per a la meditació, jaculatories pera diferents funcions, i oracions per a les pràctiques litúrgiques, exercicis de preparació per a la mort...). Com a breviari¹⁹ segueix l'estructura de l'any litúrgic cristià d'acord amb els cicles centrats al voltant de les dues festes principals, Nadal i Pasqua, i té en compte les festes mòbils i el sant del dia. Com a breviari, tampoc no pot obviar les referències als salms ni les lectures dels textos sagrats, que apareixen en alguns lemes o bé parafrasejats i interpretats en els poemes d'alguns dies del mes. Com a llibre de pietat (devocionari i breviari), *Roser* tenia un sentit concret: complia una certa funció pública de conreu de la pietat adreçada a un lector d'un tipus concret de premsa. I Verdaguer mai no oblidà aquesta funció: ho notem pel fet que en el dietari hi són incorporades totes les devocions modernes establertes per la pastoral: la reactualització de la devoció del Sant Rosari, el Patrocini de Sant Josep (imatge del bon pare de família i treballador no revolucionari que contraresta la imatge de l'agitador coetani), la Sagrada Família (molt emblemàtica en un moment en què autors com Guibermou fan un cant al divorci en les seves obres). En poques paraules, com a llibre de pietat, veiem que Verdaguer contribueix a completar i fomentar el quadre de les devocions del seu temps.

Per concloure aquest apartat cal dir que *Roser de tot l'any* representava una nova fórmula, i força original, a mig camí entre el devocionari, el breviari²⁰ i el llibre de pensaments religiosos.²¹ Era útil, com a manual d'ús i per als lectors creients de *La Veu de Catalunya*, com a llibre de pietat, però també com a meditació metafísica si el receptor s'acollia a les màximes filosòfiques sobre la vanitat humana, el

19. A més dels llibres d'ús sacerdotal i dels Evangelis, Verdaguer sembla que utilitzà per a les cronologies de *Roser de tot l'any*: el *Breviarium pro meditatione ad usum clericorum summo pontifici Leoni XIII*, de l'arquebisbe Martin de Herrera i de la Iglesia (1885), conservat a la Biblioteca de Catalunya i procedent de la biblioteca particular de Jacint Verdaguer. Sosté aquesta teoria Josep Tarré. La hipòtesi que també utilitzà breviaris romans no és descartable, atès que se'n conserven de procedents també de la seva biblioteca. Tampoc no seria gens agosarat pensar que se serví de calendaris litúrgics com ara *Almanaque de los amigos del Papa*, publicat per la *Revista Popular* (1893) i el calendari religiós de *La Veu del Montserrat*, anomenat també «Dietari religiós». Durant l'estada a Gleva podria haver utilitzat també la «gallofa» o «Any cristià» de la diòcesi de Vic, per a l'any 1893.

20. A la Gleva, durant els àpats dels clergues i dels estudiants, es llegia el poema de *Roser* que corresponia al dia. Vegeu TORRENT i FÀBREGAS, Joan, *Mossèn Cinto a la Gleva. La gestació del drama verdaguerià*. Barcelona, Ed. Barcino, 1965.

21. En la línia del llibre *Mil y un pensamientos* de C. Gumà. (Libreria espanyola d'Innoenci López, 1885). En el pròleg «Quatre paraules» s'hi especifica el veritable sentit d'aquest llibre i que podríem comparar, per bé que de manera oposada, amb *Roser de tot l'any*: «En un segle que el temps es or: simplificació i brevetat s'imposen com a necessitat imprescindibles. La vida moderna exigeix que certes coses se donguin al públich fetas, llestas, acabadas, que facin poch pes i que ocupin poc espai i que continguin molta sustancia. Som mes que l'aurora del gran dia en que l'home ab una sola pildora cada diumenge s'alimentara per tota la setmana. El meu proposit es fer un volum de pensaments concentrats y extracte d'ideas, reduir una mar al tamanyo d'una gota d'aygua.»

pas del temps o el sentit de la vida, que contenien alguns poemes. Podia ser també un llibre de poesia mística en cas que no s'utilitzés com a breuari. Les línies de Roser havien estat traçades en la concepció d'un nou ideari poètic capaç d'acordar l'univers religiós de Verdaguer i un nou sentit emanat de l'exercici de la caritat a través del poema. Potser també es tractava de donar sortida apostòlica a l'acte de fer poesia quan a l'Oració li havien recomanat insistentment que no en compongués, tot i que aquesta darrera afirmació és massa simplista, ja que fer extensives i assequibles les devocions del seu temps i les pràctiques religioses en què creia no deixà de ser mai un objectiu del poeta.

Roser de tot l'any: un banc de proves d'un nou ideari poètic

Llibre de meditacions, dietari de pensaments religiosos, manual d'oracions, jaculatories i pregàries, notes místiques... Tot fa pensar que la inclusió setmanal dels blocs de set pensaments poètics a *La Veu de Catalunya* i l'edició després en format volum obeïa a l'intent de fer emergir a la superfície les línies d'un nou ideari poètic que s'havien anat gestant a poc a poc al llarg dels anys de silenci. *Roser de tot l'any. Dietari de pensaments religiosos* fou la síntesi de tot allò que fluïa, quant a noves idees, en la ment de Verdaguer. Algunes notes de premsa aparegudes pocs dies després de l'edició en volum copsaren que alguna cosa havia canviat en la producció del poeta i que l'orientació de la poesia ja no era la mateixa; així, *La Tradició Catalana* (31 de gener de 1894) llançava un fibló punyent al poeta dient: «S'hi veu la mà del més gegant dels nostres poetes, si bé no s'hi troba aquella vivesa d'imaginació [...] no sembla sinó que una ratxa de neu ha refredat l'encès cantor dels amors místics.»

Seria bo d'esbossar, ni que sigui breument, les darreres afirmacions a propòsit de la creació d'un nou ideari poètic. Jacint Verdaguer, en la cruïlla d'una nova situació personal i social, entre Barcelona i la Gleva, manté unes quotes baixes d'ambició per a l'alta poesia èpica. D'altra banda, la radicalització de la seva actitud religiosa i l'orientació que ha donat a la caritat i a l'apostolat l'allunyen de les grans campanyes polítiques i religioses, i també d'algunes de les tesis del sector religiós al qual fins feia poc havia estat vinculat i del qual s'havia convertit en poeta oficial.

Ultra el sentit de breuari periodístic, Verdaguer procedeix amb *Roser de tot l'any* a una reducció progressiva dels interessos apostòlics oficials pel que fa a les devocions. Sense renunciar a les que li semblen més apropiades, actua en benefici dels seus propis interessos religiosos, que ara, el 1893, comprenen la nova actitud sorgida de les doctrines exorcistes en què va participar i que li proporcionaven una explicació simplista però coherent de la presència del mal en el món. Al marge, en part, dels camins adoptats pel prelat barceloní o vigatà, i en contacte amb els pobres i marginats, reflex de la situació de conflicte social que es viu a Barcelona, atordit per les expectatives d'acció directa i d'atemptats, concedeix a la poesia el sentit de lluita, el do de ser «arma» contra ells «castell de l'anarquia»: ²² dins el *Roser* hi ha

22. Cf. *Epistolari de Jacint Verdaguer, op. cit.* vol. VIII, carta a Collell, datada el 24 d'abril de 1892.

alguns poemes que fan referència a aquesta actitud i que estan centrats en la qüestió social.²³ A *Flors del Calvari* la poesia es convertirà en consol «llibre de consols», a *Caritat* ja eren «almoines».

El disseny d'un dietari poètic seguint el temps del calendari canònic no era una simple assumpció d'un projecte, anava a dir missional; fou també l'assaig d'una nova fórmula d'aplegament de poemes, d'una nova manera de donar unitat al llibre i als poemes. I a *Roser de tot l'any* Verdaguer hi filà molt prim: ultra el papalloneig temàtic, intrínsec del caràcter de tots els dietaris, el conjunt dona com a resultat un llibre ben travat: pels mesos, pels cicles de l'any cristià i per les devocions temporals (mes de les flors, mes de Jesús, cicle nadalenc, temps de Passió) i, finalment, per la temàtica de la rosa i del roser que obre i tanca el llibre (amb un vocabulari molt complet sobre les rosàcies). Aquesta preocupació per la unitat ja no l'abandonarà mai, més aviat el farà optar per fórmules ben imaginatives com podem apreciar en els títols dels llibres posteriors.

Hi ha a *Roser de tot l'any* un element que serà recurrent en els poemaris posteriors. Ens referim a la voluntat d'interiorització i al desig de marginar-se que porten el poeta a crear tot un corpus místic de tensions i que accentuen l'anhel d'enceialement. L'ample ventall d'interessos que l'havien mogut a compondre poemes de gran abast i de dimensions extraordinàries ha quedat reduït —com diu el professor Joaquim Molas—²⁴ a un de sol, la seva religió en un sentit intimista. Comencen a aparèixer els temes de la Creu i del sofriment, al començament del llibre la Creu és només un desig de rebre-la; cap al final ja li és donada per Déu; el sofriment s'ha convertit en un camí que cal adoptar si es volen tastar les dolçors del cel: «Quan jo era petit ma Creu era petita / quan m'he fet gran me la donau major» (*Roser*, 10 d'octubre) «Qui no tastarà les penes / en esta vall de dolors, / en les altures serene / no tastarà les dolçors.»

Aquest dietari poètic contempla, en un grau molt petit encara, el tema de les drecceres lul·lianes: el davallament i el pujament místic, que l'autor va conèixer a través de les lectures de Ramon Llull. Poc a poc la contemplació estàtica mística es va substituint per un cúmul de tensió dinàmica; un jo torturat que ja no troba transcendència a la Terra cerca refugi en l'amor diví i en l'ascens cap al cel. Aquest tema tindrà una importància cabdal a *Flors del Calvari* i *Al cel*, però a *Roser* ja hi té una mínima presència: la visió verdagueriana de l'ascens com a volada cel amunt apareix més tard, però en el dia 13 de juny del dietari ja hi apareixen els instruments per prendre volada: les ales.

Verdaguer, sense renunciar a la propagació de devocions modernes oficials, i respectant el caràcter didàctic de les jaculatòries i oracions i la forma de breuari litúrgic, crea un món poètic que posa en evidència el seu pessimisme davant el món i que s'accentuarà encara més —pensem que *Roser de tot l'any* és el llibre situat en l'inici del drama— amb *Flors del Calvari*, *Al cel* i *Perles del llibre d'Amat*. En un intent de portar l'aigua cap al seu molí, modifica i converteix progressivament els

23. *Roser de tot l'any*, 26 de març: «Nostre Senyor Jesucrist / ressucita enguany molt trist / de la negra sepultura; / veu que no ha ressucitat / i ay! ab Ell l'humanitat / que de la mort es pastura!». Cito per l'edició de les Obres Completes de la Il·lustració Catalana, vol. XIII, p. 49.

24. Joaquim MOLAS. «Jacint Verdaguer», dins *Historia de la literatura catalana, part Moderna*. Vol. VII, Barcelona: Ariel, 1986.

referents del calendari litúrgic en els seus referents d'una manera no gens objectiva: a) glossant sants i santes com Sant Francesc, Sant Joan, Ramon Llull o Santa Clara de Montefalco: aquests símbols místics es transformen en autèntics representants d'actituds radicals perquè són éssers marginats que han estat perseguits pel poder o que han sofert un procés, com Verdaguer, de degradació pública; b) intercalant en els dies del calendari reflexions que intensifiquen la rememoració de la infantesa i de l'adolescència, mostrant així una visió existencial sobre el pas del temps i relacionant-la amb la poesia; i c) incorporant elements concrets de la seva situació personal dramàtica.

Emparat en una certa estètica del descoratjament on el dolor encara no és un fonament evident com a *Flors del Calvari*, sinó només una presència, Verdaguer començà a bastir, amb *Roser de tot l'any*, un univers poètic que més endavant completarà. En aquest univers hi plantejà, com si es tractés d'un laboratori o un banc de proves, el tema del sentit de la poesia en l'etapa de la maduresa després d'una forta retrospecció cap al seu passat remot, que a la llarga el durà a la identificació de l'arpa amb la Creu. La infantesa, la joventut i la maduresa del poeta són en aquest dietari un motiu no tan sols d'evocació sinó d'anàlisi per a poder avançar i trobar sentit al fet d'escriure. Els poemes d'aquest cicle, situats majoritàriament cap a la segona part del llibre,²⁵ l'indueixen a la recerca del que ha estat la seva vida i a la meditació sobre el moment actual. Hi podem copsar la insatisfacció, el desig de purificar-se, la forta radicalització de l'exercici de la fe, l'autodesterrament del món i l'autoacusació a què es sotmet. Els poemes que tracten aquests temes autobiogràfics es caracteritzen per l'acceptació del sofriment i del dolor.

La inclusió en el dietari d'aquest conjunt de temes sobre el que ha estat la seva vida, fan que a hores d'ara puguem parlar del sentit que ja té i que tindrà en llibres posteriors l'autobiografia poètica. I no és pas que l'exercici d'autoanàlisi sobre la seva vida no hagués estat introduïda en poemes anteriors com *Vora la mar* (1883), posem per cas; l'element nou és que ara els poemes autobiogràfics ja no contenen serenitat, sinó que comencen a adquirir tonalitats dramàtiques d'una gran tensió. A *Roser de tot l'any*, però, podem parlar només d'ombra del dolor; la crisi forta encara no ha esclatat, per bé que s'hi noten el neguit causat per l'allunyament inexplicable de Barcelona, l'isolament, la incertesa del futur i la situació social i econòmica.

La característica autobiogràfica no acaba aquí. En alguns poemes d'aquest dietari s'hi pot copsar la tonalitat del diari personal. La crònica íntima emergeix quan algunes circumstàncies concretes li alteren la tranquil·litat: «Avuy, dia del meu sant / ningú m'ha dat lo bon dia, / sinó un gafarró cantant / allà á la punta del dia, / sota'l finestró / de la setelia / Gafarró, bon gafarró, / oh dígasli á qui t'envia, / que m'agrada ta cançó, / mes que jo li tornaria, / si'm vol per escolá seu, / aprop del bon Deu / l'any vinent en aquest dia.» Aquest poema, amb data 16 d'agost, tradueix un fet desagradable: a inicis d'estiu de 1893 Verdaguer es desplaçà a Barcelona i anà a casa del marquès a recollir alguns objectes personals. Fou foragitat del palau amb males maneres, cosa que li produí un gran trasbals. En un intent de controlar les emocions, encara visible a *Roser*, el poema fou publicat només en format premsa i

25. Pertanyen a aquest grup els poemes del 13 de juny, 29 d'agost, 10 d'octubre, 4 de novembre, 17 d'octubre, 23 d'octubre, 24 d'octubre i 2 de febrer.

fou substituït per un altre en el format llibre: «A Sant Jacinto», molt més suau, molt menys compromès. En l'inici del drama personal, trobem poemes que tradueixen altres circumstàncies com el confinament a la Gleva o l'abandó a què està sotmès per part dels amics i sobretot per part del marquès de Comillas. L'onada forta de poemes dramàtics però, insistim, encara no ha arribat.

Com a últim element d'aquesta anàlisi cal dir que en el llibre que comentem hi té un gran valor la nova dimensió del format del poema, la reducció a la mínima expressió no detectable d'una manera tan rigorosa en cap altre llibre anterior. Gotims de poesia que, sense arribar al minimal i avantguardista poema: «Jo / so / bri / fi / de / lli», de *Brins d'espigol*, tampoc no en resta massa lluny al *Roser*, on diu: «A qui Deu li es dolç / lo viure es amarch / son desterro es llarch, / ses belleses pols», (31 de gener). Aquesta operació depuradora a què va sotmetre el poema, no escapa de considerar-la derivada de la poesia moderna de finals de segle ni de la influència de Heine. Hem de dir, però, que no podem obviar tampoc l'empremta de la prosa poètica del dietari de Ramon Llull. Cal especular amb la brevetat i la concentració dels aforismes lul·lians, que tenen un cert origen en els poemes suffis, compostos amb la intenció d'oferir elements religiosos abreujats per al foment de la religió.

A tall de conclusió, hem intentat en aquest breu estudi d'aprofundir un xic en el paper que *Roser de tot l'any* va tenir en la construcció de la llengua literària en la premsa de l'època i en la difusió del programa catòlic d'acció, que intentava contrarestar les idees laiques publicades de forma satírica. També hem observat els elements que podien definir o no aquest dietari com un manual d'ús modern per a la devoció. Finalment l'estudi es conclou amb una petita anàlisi que presenta la hipòtesi segons la qual *Roser* fou alguna cosa més que un poemari original i modern; fou exactament el llibre on Jacint Verdager hi assajà el contingut i la forma dels seus llibres posteriors, encetant així una nova dimensió literària de la seva obra. Ens agradaria tan sols haver pogut aportar un bri de llum en aquesta direcció.